

De mens kan slechts een leven opbouwen met de stenen die hij ergens anders heeft uitgebroken

Antwerpen, Elsschotstad! Zo luidde het *epitheton ornans* dat door de cultuurzender Klara enkele weken geleden werd toegedicht aan de grote Vlaamse stad-aan-de-stroom.

Het klonk alleszins vol overtuiging. En als een aansporing: als Antwerpen één jaar kan uitroepen tot Elsschotjaar, dan kan de stad maar best meteen op haar elan doorgaan. En dus in lengte van jaren de “*Elsschotstad*” zijn.

Het bolt overigens voortreffelijk met Elsschots visuele aanwezigheid in zijn stad. De Nederlandse tekenaar Dick Matena verstripte recentelijk nog het literaire meesterwerk *Kaas*, nadat hij dat al eerder had gedaan met *De Avonden* van Gerard Reve en *Kort Amerikaans* van Jan Wolkers. Men zou kunnen stellen dat Willem Elsschot op die manier in een erg zichtbare buitenbaan van de pure literatuur is gebracht en definitief bereikbaar wordt voor het culturele toerisme in Antwerpen.

Tegelijk wordt Elsschot sinds enkele jaren op een andere manier weggezoegen uit zijn zuiver-literaire kern. Namelijk door de voorstelling van Elsschot als de literator die tegelijk een politiek cryptograaf was, nu eens overhellend naar rechts en vervolgens weer naar links.

Op die laatste strekking werd vrij recentelijk nog gewezen door de Antwerpse journalist Erik Rinckhout. De titel van diens boek, *Dwaalspoor*¹, is een duidelijke parafraze van Elsschots novelle *Het Dwaallicht* uit 1947. Daarin dwalen drie Afghaanse ‘zwartjes’ door de late interbellumsfeer van de havenstad, op zoek naar een zekere Maria Van Dam. Doorheen het bijzondere verhaal dwaalt Elsschots hang naar een communistisch wereldbeeld. Maar Rinckhouts parafraze betekent tegelijk dat de schrijver niet voor dat ene, linkse gat te vangen is en dat hij zijn lezers op dwaalwegen brengt als het gaat om de onderliggende betekenissen.

1. E. Rinckhout, *Dwaalspoor. Op zoek naar de waarheid achter Het Dwaallicht van Willem Elsschot*, Amsterdam-Antwerpen, 2006.

Op het rechtse element bijt de literaire kritiek zich de tanden stomp sinds het verschijnen van het zogenaamde *Bormsgedicht* (versies in 1949 en 1952). Dat 'onbehegen' werd nog versterkt toen later bleek dat Elsschot in 1952, in een korte brief aan Wies Moens, erg verheven woorden had gebruikt in zijn grote waardering voor de rechts-nationalistische figuur van Cyriel Verschaeve.

Méér dan dat die beknopte Verschaeve-lofrede bestónd, wist men eigenlijk niet. Tot het originele document ten slotte opdook in de collecties van het ADVN in Antwerpen.

Aansluitend bij de ruime belangstelling die de 'elsschotiana' vandaag geniet, bood dit feit een uitstekende opstap voor de analyse die Luc Vandeweyer thans in dit *Wt*-nummer ontwikkelt. In zijn "*Ik begroet in hem de trouwe, de onverzettelijke Vlaming.*" *Over Willem Elsschot. Willem Elsschot over Cyriel Verschaeve* toont de auteur aan dat Willem Elsschot diepe wortels had in de Vlaamse beweging en dat hij na de Tweede Wereldoorlog tenderde naar de radicaalste vleugel in die beweging.

Via persoonlijkheden als Wies Moens, Cyriel Verschaeve e.a. leidt het begrip 'radicale Vlaamse beweging' ons onvermijdelijk naar de problematiek en de invulling van Nieuwe-Ordebewegingen en van de collaboratie met Nazi-Duitsland. En niet in de laatste plaats tot de afloop van die verschijnselen.

In *Onderduikers en vluchtelingen na de Tweede Wereldoorlog: een nieuwe onderzoekspiste* stelt Frank Seberechts vast dat er steeds meer twijfels rijzen over de juistheid van Simon Wiesenthals theorie van het bestaan van een internationale Odessa-vluchtlijn voor oud ss'ers, tijdens de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog. Hoe ook, de vlucht naar het buitenland was vaak de aangewezen uitweg voor wie wilde ontsnappen aan interneringskampen, rechtbanken en harde repressieve maatregelen.

"Toen het stof van oorlog, repressie en epuratie was gaan liggen, bleek dat Vlaamse politieke vluchtelingen zich [eveneens] in verschillende landen, zowel in als buiten Europa, hadden gevestigd", schrijft Frank Seberechts. Vooral Ierland, Oostenrijk, Spanje en de Zuid-Amerikaanse republieken Argentinië, Brazilië, Chili, Paraguay en Uruguay waren hun nieuwe woongebieden. Lotgenoten, sympathisanten en katholieke clerici hadden vaak bijgedragen tot het vinden van uitwegen, zeg maar vluchtlijnen.

De auteur merkt terecht op dat het onderzoek rondom die problematiek vooralsnog slechts sporadisch werd gevoerd. Een onderzoek waarvoor tegelijk Vlaamse en buitenlandse bronnen noodzakelijk zullen zijn, naast een diepgaand inzicht in de psychologie van de betrokkenen. Want, om Robert Musil te parafraseren: zo'n vluchteling kon slechts een nieuw leven bouwen met de stenen die hij ergens anders had uitgebroken.²

2. R. Musil, *De man zonder eigenschappen*, Amsterdam, 1988, dl. 1, p. 132.

Een zeer bijzonder thema in de geschiedenis van de Vlaamse beweging wordt gevormd door de ervaringen van de Vlaamse koloniale ambtenaren die nadrukkelijk ijverden voor de toepassing van de Belgische taalwetgeving in de voormalige Belgische koloniale gebieden in Centraal-Afrika.

In het *Wt*-nummer 2007/1 behandelde Bert Govaerts reeds dit thema in *Wilfried Borms in Belgisch-Congo. Een eenmansgevecht voor het Nederlands in de kolonie*. Hoe afstandelijk de auteur zijn onderzoek ook presenteerde, het resultaat was een onverkwikkelijk en buitengewoon pijnlijk verhaal van kwalijke vooringenomenheid vanwege een overheid én van het naïeve zelfvertrouwen vanwege de geïsoleerde taalactivist Wilfried Borms.

In onderhavige *Wt*-nummer onderzoekt Bert Govaerts een tweede casus: *De zaak van Rechter Grootaert en de strijd om het Nederlands in Belgisch-Congo. Een symbooldossier uit de jaren vijftig*. De Vlaamse magistraat Jozef Grootaert, die in 1938 behoorde tot de tweede Nederlandstalige lichter afdelers van de Koloniale School in Brussel, eiste in Afrika het recht op om in het Nederlands te vonnissen.

De overdracht van Leopold II's Congo Vrijstaat aan de Belgische regering in 1908 impliceerde de toepassing van de Belgische taalwetten op administratie en gerecht in de kolonie. Maar, zoals Bert Govaerts opmerkt, die wettelijke afspraak werd niet gehonoreerd.

Magistraten en ambtenaren die de toepassing van de wetgeving eisten, boekten slechts beperkte resultaten, ondanks het feit dat hun lot vaak in de handen lag van hogere hiërarchische oversten die Vlamingen waren. Maar Jozef Grootaert, die zelf – in tegenstelling tot enkele andere Vlaamse 'taalactivisten' – blijkbaar geen innemende, stabiele en vlijtige persoonlijkheid was, was ambitieus en zette hoog in. Na een periode waarin hij zijn taaleisen om pragmatische redenen liet varen, wist hij op te klimmen op de promotieladder. Van daaruit ondernam hij een nieuw taaloffensief en slaagde erin om het in Vlaanderen tot een symbooldossier te laten uitgroeien.

Toen de Belgische taalwetten na een halve eeuw uiteindelijk konden worden toegepast, waren zij niet langer relevant: Belgisch-Congo werd in 1960 een onafhankelijke staat.

In *Le chant du coq* recenseert ULB- en SOMA-historica Chantal Kesteloot³ het gelijknamige boek van haar UG-collega Maarten Van Ginderachter.

Tijdens het colloquium *Nationale bewegingen & geschiedschrijving* dat door het ADVN in 2004 in Antwerpen werd georganiseerd, stelde Chantal Kesteloot vast

3. SOMA staat voor Studie- en documentatiecentrum Oorlog en hedendaagse Maatschappij in Brussel.

dat de geschiedschrijving van de Waalse beweging nog ernstige gebreken vertoont, maar dat “*de vooruitgang aanzienlijk [is]*”⁴. In het geval van “*Le chant du coq*” merkt de auteur thans op dat Vlaamse onderzoekers sinds zeer lange tijd een levendige interesse betonen voor die geschiedenis. Eén van hen is dus Maarten Van Ginderachter.

Centraal in Van Ginderachters verhaal staat de weerlegging van de vrij verspreide perceptie van een ‘civiele’ Waalse beweging in oppositie met een ‘etnische’ Vlaamse beweging. Kesteloot wijst er daarbij op dat de historici uit het Noorden en die uit het Zuiden gestaag een andere kijk op het verleden gaan ontwikkelen. Derhalve is “*le fait d’écrire ‘une histoire nationale acceptable pour tous dans notre pays (...) désormais une mission impossible*”.

Chantal Kesteloot schrijft haar recensie-artikel in het Frans, haar eerste wetenschapstaal.

Zij is overigens een volkomen tweetalige vorser.

FRANS-JOS VERDOODT | REDACTIESECRETARIS WT